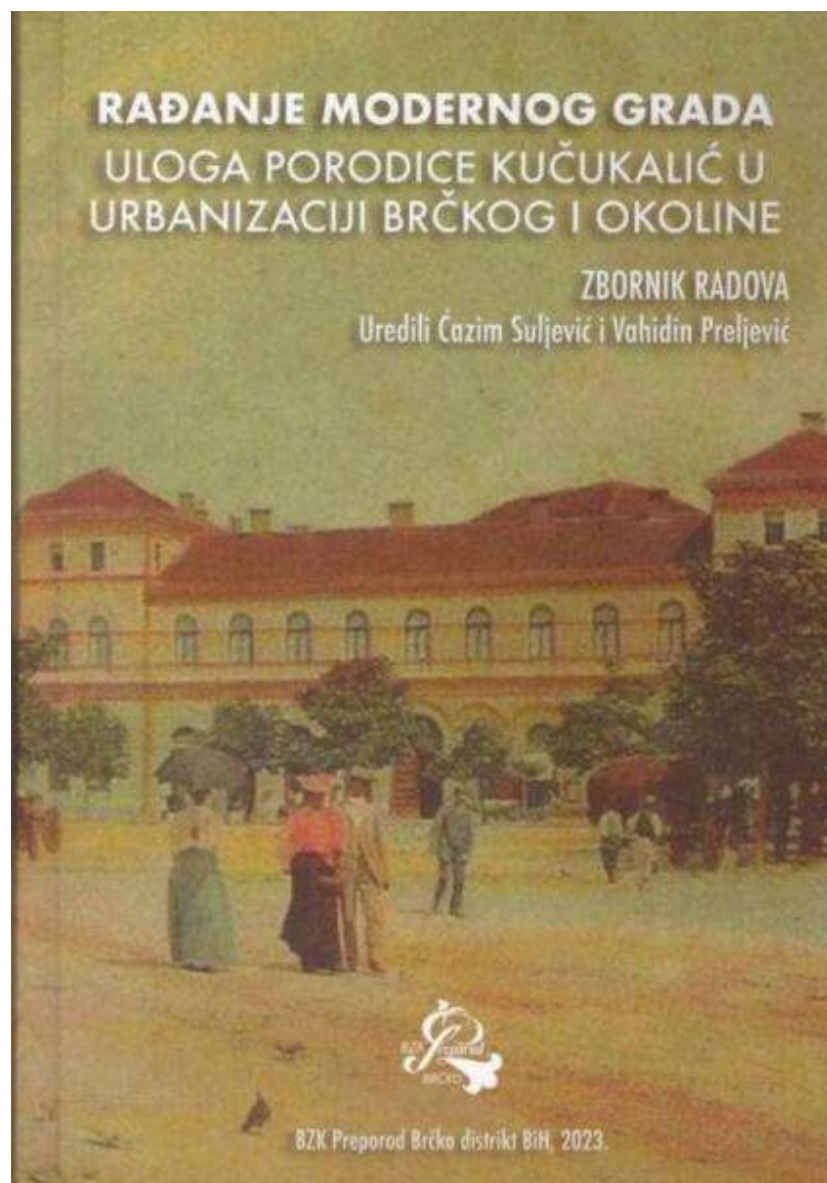

MA Zenita FAZLIĆ-JAGANJAC
Društvo historičara Tuzla
E-mail: zenitaf2009@hotmail.com

**RAĐANJE MODERNOG GRADA, ULOGA PORODICE
KUČUKALIĆ U URBANIZACIJI BRČKOG, Zbornik radova, uredili:
Ćazim Suljević i Vahidin Preljević, BZK „Preporod“, Brčko distrikt
BiH, Brčko, 2023, 284 str.**

Naučni simpozij na temu „**Rađanje modernog grada, uloga porodice Kučukalić u urbanizaciji Brčkog**“, održan je 27. novembra 2022. godine u Domu Islahijeta u Brčkom, a u organizaciji BZK Preporod Brčko distrikt Bosne i Hercegovine. Izlagači su organizatoru dostavili autorizirane radove,

koje su nakon lekture (lektor Elmir Spahić) uredili i za štampu priredili urednici Ćazim Suljević i Vahidin Preljević.

Zbornik radova sadrži ukupno sedam članaka, koji svaki sa svog aspekta osvjetljava Brčko i njegovu okolinu i doprinos porodice Kučukalić urbanizaciji i razvoju grada. Svi radovi sadrže na početku popis ključnih riječi i sažetke, a na kraju zaključak na bosanskom i engleskom jeziku. Radovi obiluju ilustracijama, uglavnom fotografijama i crtežima objekata porodice

Kučukalić, ali i drugih priloga u funkciji ilustrativnijeg prikaza teme kojoj su posvećeni. Radovi su opremljeni podnožnim napomenama i popisima literature, što upućuje na njihovu naučnu dimenziju.

Autori prvog priloga u Zborniku, pod nazivom „**Brčko i okolina u posljednjim decenijama osmanske uprave (1858-1878)**“, su akademik prof. dr. Galib Šljivo i prof. emeritus dr. Azem Kožar (str. 7-86). U njemu je na osnovu diplomatskih izvora prvenstveno, objašnjena geostrateška uloga Brčkog i okoline, značaj za susjedne države i za samo Osmansko carstvo, njegov trgovački značaj, luka izvoznog-uvoznog prometa, postepeno jačanje infrastrukture sa zaleđem, odnosi u poljoprivredi, zanatstvu i drugim djelatnostima, što sve dočarava vrijeme i odnose u kojima se porodica Kučukalić nalazila i dala svoj doprinos razvoju grada i šire okoline. U uvodu priloga autori konstatuju: “Na početku 1858. godine nahija Brčko imala je 1.151 hristijanskih domova u kojima su živjele 4.822 muške glave, te 643 muslimanskih domova u kojima je živjelo 2.388 muških glava. Brčko je prelaskom Austrijske konzularne agencije iz Tuzle u Brčko 1865. godine imalo ubrzaniji razvoj jer se povećao promet putnika i robe, ali i ubrzao sistem kontrole koji je bio usporen kada se kontrola odvijala u Tuzli koja nije imala udobnije puteve sa mjestima na obali Save. I nakon premještanja Austrijske konzularne agencije iz Tuzle u Brčko, njen djelokrug rada i dalje se prostirao na područje Zvorničkog sandžaka“.

U završnim razmatranjima autori navode zbirni pregled stanja, odnosa i promjena koje su Brčko učinile značajnim privrednim i političkim centrom Bosanskog vilajeta. Između ostaloga, konstatuju: „Brčko i okolina, kakav god je administrativni status imalo u okviru pograničnog Zvorničkog sandžaka, bilo je poligon unutarnjih trvenja i socijalnih gibanja, a istovremeno i spoljnih atakovanja susjeda: sa sjevera Austrije (Austro-Ugarske) i sa istoka Kneževine Srbije. Vilajetska uprava nije mogla sama da podnese teret svih tih događanja, ni finansijski ni vojno, već se oslanjala na podršku i pomoć Uzvišene Porte, koja iz različitih razloga nije bila na nivou očekivanja i stvarnih potreba. Bune i ustanci zavisnog stanovništva (Posavska buna, Bosanskohercegovački ustanak, oružani napadi srbijanske vojske na drinskoj granici i sl.) i drugi lokalni ili regionalni neredi, praćeni su ubistvima, progonom, hajdučijom, pljačkom i drugim nedaćama (poplave, suše, hladnoća i dr.) domaćeg stanovništva, što je imalo odraza na ukupno stanje poljopri-

vredne proizvodnje i trgovačkog prometa od čega je zavisilo i stanje ukupnih odnosa Brčkog i okoline. Izgradnja mreže trgovačkih puteva kojima je Brčko povezano sa svojim kopnenim zaleđem, kao i unapređenje rječnog saobraćaja (putničkog i teretnog) rijekom Savom, učinili su Brčko značajnim izvozno-uvoznim trgovačkim centrom od šireg značaja. Iz tih razloga je u Brčko iz Tuzle premještena i austrijska konzularna agencija koja je potom postala austrougarski konzulat. To potvrđuju konkrentni brojevi pokazatelji koji su u ovom radu samo dijelom prikazani. Sačuvani i dijelom korišteni domaći i strani izvori, posebno izvještaji mreže inostranih konzulata (osim austrijskog i francuskog, pruskog, italijanskog, engleskog, ruskog i dr.) iz više centara Vilajeta, omogućavaju nam detaljna saznanja o svim relevantnim događanjima u zadnje dvije decenije osmanske uprave na ovom području. Zahvaljujući interesima evropskih sila, dekadenci Osmanskog carstva, te uspješnoj diplomatskoj ofanzivi Austro-Ugarske, Bosna i Hercegovina je iz osmansko-orientalne stavljena u okvire evropske civilizacije“.

Prilog historičara dr. sc. Safeta Bandžovića pod nazivom „**Tragovi potisnute historije: progoni i utočišta muslimana iz Smederevskog sandžaka (1804-1834)**“ (str. 87-140), ukazuje na nasilne demografske promjene koje su se događale u susjednom Smederevskom sandžaku, koje karakteriše nasilje prema muslimanskom stanovništvu koje je bilo prisiljeno da se spašava iseljavanjem u unutrašnjost Osmanskog carstva, od čega se veliki broj doseljavao u Bosanski ejalet. Na početku autor konstatuje: „Brojni historijski procesi „dugog trajanja“, prevazilaze lokalne i regionalne granice. To se odnosi i na složeno pitanje deosmanizacije Balkana koje sadrži demografske, kulturološke, socijalne, vojne i političke komponente. Tokom prve polovine 19. stoljeća, djelovanjem više unutrašnjih i vanjskih vojno-političkih faktora, pod raznim oblicima prisile, u nekoliko navrata dolazilo je do progona i iseljavanja muslimana iz Smederevskog sandžaka u različitim pravcima, pa znatnim dijelom i u krajeve Bosanskog ejaleta“.

Na kraju rada, u zaključku, autor je, između ostaloga, konstatirao: “Veliki muhadžirski pokret nastao je nakon izbijanja srpske pobune pod Karađorđem 1804. godine i stradanja muslimana. (...) Proces izgradnje srpske kneževine na prostorima Smederevskog sandžaka pod vođstvom Miloša Obrenovića, nakon 1815. godine, uz podršku moćnih evropskih država, prije svega Rusije, doveo je do problematičnog „dvovlašća“ u toj osmanskoj po-

krajini, kao i do marginalizacije i iseljavanja muslimana. Bili su primorani da se bez nadoknade ili uz malo nadoknade odreknu svoje imovine i da se, uz saglasnost centralnih osmanskih vlasti, isele u krajeve gdje su za njih važili osmanski zakoni, pa i u Bosanski vilajet. Tako je dvadesetih godina iz Čačka u Brčko stigla i porodica Alije Kučukalića, docnije jednog od najvećih vakifa u historiji Bosne i Hercegovine“.

Prilog pod nazivom **„Doprinos Alije Kučukalića i njegovih potomaka trgovini i razvoju Brčkog (1821-1941)“**, autora dr. sc. Salkana Užičanina (str. 141-176), donosi pregled najvažnijih saznanja o ovoj temi u razdoblju od doseljenja porodice Kučukalić u Brčko pa do nestanka Kraljevine Jugoslavije uslijed fašističke okupacije 1941. godine. U tom dugom vremenskom razdoblju od 120 godina, Brčko je prošlo kroz više državno-pravnih sistema: osim osmanskog (do 1878), preko austrougarskog (1878-1918), do monarhističke Jugoslavije (1918-1941). Svako od tih razdoblja imalo je svoje specifičnosti, ali je u svakom od njih Brčko imalo značajnu ulogu, što se neminovno odražavalo i na njegov ukupni rast i razvoj, o čemu autor donosi detaljnu, na izvorima prve vrste, zasnovanu elaboraciju. O uticaju geostrateške pozicije na razvoj Brčkog autor, između ostalog, navodi: „Nalazeći se na samoj granici još od Karlovačkog mira 1699. godine, uz manji prekid (1718-1739), i zahvaljujući svom geografskom položaju, s obzirom na to da je zauzimalo centralno mjesto u Posavini, Brčko je vremenom postalo najvažnija trgovačka luka šireg područja sjeverne Bosne, gdje je vršena razmjena robe sa susjednim zemljama. Tome su doprinosili sama granica i rijeka Sava kao saobraćajnica, preko koje je s posavskih tržišta (Brčkog, Broda i Gradiške) preko Zemuna po Dunavu bilo povezano sa srednjom Evropom, a preko Siska sa Hrvatskom i Trstom“.

Autor objašnjava kako je Alija Kučukalić u osmansko vrijeme dosegao do veletrgovine, te da je u vrijeme austrougarske uprave postigao „vrtoglavi poslovni uspon“, tako da je 1896. postao „prvi milioner u Bosni i Hercegovini“. Svoj kapital je ulagao u „kupovinu zemlje i podizanje zgrada, tako da su iza njegove smrti u Brčkom i okolnim mjestima (Gračanica, Gradačac) ostali veliki zemljišni posjedi te poslovni objekti, zgrade i kuće“. Značajna stagnacija u trgovini izazvana ratnim prilikama (1914-1918), uticala je i na porodicu Kučukalića, a taj proces se nastavio i u vrijeme monarhističke Jugoslavije, ne samo iz trgovinskih već i obilja drugih razloga.

Na kraju, u zaključku ovoga priloga, autor konstatira: „Svojom poslovnom sposobnošću prilagođavali su se političkim i ekonomskim promjenama u vremenima u kojima su živjeli i radili. Na osnovu stečenog bogastva uživali su društveni status i učestvovali u kreiranju društveno-političkog života Brčkog ali i Bosne i Hercegovine u cjelini. Kučukalići su bili mecene obrazovanja. Podizali su, pomagali i finansirali obrazovne i druge društvene i kulturne ustanove i organizacije. Nema nikakve sumnje da su, zajedno s ostalim brčanskim veletrgovačkim porodicama, dali ogroman doprinos u razvoju grada. Oni su graditelji modernog hotela, raznih drugih stambenih i poslovnih objekata koji su krasili grad. Marljivošću, praktičnim i uspješnim radom u trgovini, graditeljstvu i dobročinstvu, ostavili su neizbrisiv trag u prošlosti Brčkog“.

Prilog pod nazivom „**Vakufi Alijage Kučukalića i njegovih potomaka (doprinos urbanom razvoju Brčkog i njihova uzurpacija)**“ napisao je dr. sc. Izet Šabotić (str. 177-204). U radu autor govori o „značaju vakufa Alijage Kučukalića i njegovih potomaka u urbanom razvoju Brčkog, te posljedicama nacionalizacije navedenih vakufa do koje je došlo u vrijeme socijalizma (1945-1990). Predstavljeni su najznačajniji objekti i nekretnine vakufa Alijage Kučukalića i njegovih potomaka, ukazano na njihovu ulogu i značaj koju su imali u vjerskom, obrazovnom, privrednom i socijalnom pogledu za Brčko i širu okolinu, kao i na doprinos navedenih objekata urbanom razvoju Brčkog. Isto tako predočene su posljedice nacionalizacije (uzurpacije) navedenih vakufa u vrijeme socijalizma“.

Na početku rada autor donosi „Uvod“, potom podnaslov „Kratak historijski presjek historijata Brčkog“, te najobimniji dio sadržaja pod naslovom „Vakufi Alije Kučukalića i njegovih potomaka i njihov značaj za razvoj Brčkog“. U sadržinski posljednjem dijelu rada autor donosi tekst o uzurpaciji vakufa porodice Kučukalić u vrijeme socijalizma. U završnom dijelu rada autor konstatuje da su „Alija Kučukalić i njegovi potomci ostavili snažan trag u društveno-političkom i privrednom životu Brčkog“, da su „doprinijeli urbanizaciji grada (...) i bili od izuzetnog značaja za ukupan razvoj grada Brčko“, da bi u vrijeme socijalizma gotovo svi vakufi pa i ovi porodice Kučukalić bili nacionalizirani tj. postali društvena svojina.

Prilog „**Graditeljska baština Kučukalića kao temelj urbanog razvoja Brčkog**“ autora prof. dr. Aide Abadžić-Hodžić i Ćazima Suljevića (str. 205-252)

obrađuje objekte koje su za različite namjene gradili Kučukalići, donoseći njihove fotografije – kako onih koji su sačuvani tako i onih koji su nestali. Tvrde da je „Alija Kučukalić (Čačak 1807. – Brčko 1905) bio najveći vakif u historiji Brčkog i najveći vakif modernog doba među bosanskim muslimanima“. Analiziraju i „stilske karakteristike objekata Kučukalićevog vakufa, s posebnim osvrtom na prisustvo orijentalizirajućeg (pseudomauerskog) stila“.

Sadržaj ovoga priloga je najvećim dijelom predstavljen u podnaslovu „Urbana struktura i životni procesi: Brčko na prijelazu sa 19. u 20. stoljeće“. Na početku objašnjavaju stajališta Lewis Mumforda (1893-1990) o modernoj strukturi grada, kakve urbane i funkcionalne sadržaje treba da ima, konstatujući da je Alija Kučukalić „kroz svoje razgranate poslovne kontakte pravilno razumijevao i prepoznavao koje su potrebe grada u urbanom razvoju i u modernoj dinamici životnih procesa: od mogućnosti uspostave funkcionalne telegrafske mreže pa sve do otvaranja luksuznog savremenog hotela“. Potom su po oblastima predstavili objekte Kučukalića i to: Objekti građeni u obrazovne i kulturnopotporne svrhe (Čačak medresa, Ruždija, Mekteb iptidaije, Staromahalska medresa, Islahijet), donoseći o svakome pojedinačno fotografije, podatke o građevinskim osobenostima, svrsi korištenja i dr. U drugu grupu „Objekti od ekonomskog i javnog značaja“ donose važne i prilično detaljne podatke o sljedećim objektima: Alijagina mahala (dio grada preko ćuprije na rijeci Brki), koja čini zasebnu i gusto naseljenu gradsku četvrt, potom Hanovi i čardak (Alijagin šor i dr. s kartama koje predstavljaju planove grada), Kotarski/sreski sud i Paromlin u Brčkom, U treću grupu su svrstani „Objekti za razvoj prometa i komunikacija“, među kojima su prikazali: Alijaginu ćupriju (preko rijeke Brke), Zgradu pošte (objašnjavajući značaj telegrafa za razvoj trgovine i dr.). U četvrtu grupu objekata svrstani su „Poslovni objekti“, među kojima: Palata Kučukalića, zvana palata „Palestina“, te druge palate Kučukalića. Četvrtu grupu čine „Objekti za razvoj hotelijerstva i turizma“, među kojima je najznačajniji Hotel „Posavina“. U šestu grupu svrstani su „Stambeni objekti“, i to: Kučukalića vila u Brčkom, Kučukalića vila u Gračanici i Kučukalića vila u Bosanskom Šamcu. Na kraju su autori u okviru posebnog podnaslova objasnili „stilske karakteristike objekata Kučukalićevog vakufa“ posebnu pažnju obrativši na orijentalizirajući stil.

Na kraju su, između ostaloga, autori konstatovali: „Brojnost objekata kao i njihova tipološka i stilska raznorodnost, potvrda su finansijske etablira-

nosti, poslovne i komunikacijske vještine, vizionarske svijesti, društvene osjetljivosti, duhovne otvorenosti i dinamičnosti vakifa Alijage Kučukalića“.

Autorica prof. dr. Aida Zgonić-Ildrizbegović, donosi prilog **„Brčansko naslijeđe porodice Kučukalić – zaštita i savremena upotreba objekata“** (str. 253-270), koji se „bavi višestrukim uticajem porodice Kučukalić na Brčko, istražujući njihovu ulogu u lokalnoj ekonomiji, angažmanu u zajednici, politici, izgradnji objekata koji su oblikovali urbanu matricu i njegovoj budućnosti, pritom zadržavajući jedinstveni identitet grada“. U uvodnom dijelu rada govori o značaju graditeljskog naslijeđa za historijsku memoriju svakoga grada, Razvoj grada prati kroz objekte Kučukalića kao ključne strukture u formiranju urbane matrice, o smjernicama za buduće djelovanje, o mogućnostima upotrebe objekata, o jedinstvenosti Alijagine mahale kao ambijentalne cjeline i mogućnosti restauracije te aktivne upotrebe, te o njenoj autentičnosti i cjelovitosti.

Na kraju autorica zaključuje da „historijski urbane cjeline sadrže historijske slojeve i supstancu empirijskih spoznaja nakupljenih tokom svoga postojanja koje se mogu iskoristiti za oblikovanje i razvoj savremenih gradova ili njegovih djelova. (...) Uže ulice i intimni javni prostori bili su uobičajena urbana tipologija, s tim da je Brčko kao grad koji je imao dosta prostora za širenje, sadržavao i veće otvorene prostore, ali su oni ipak izgrađeni u skladu sa mjerilom grada“.

Posljednji prilog u ovoj monografiji donosi prof. dr. Vahidin Preljević pod naslovom **„Buđenje uspavane trnoružice iz stoljetnog sna: austrougarsko imaginarenje Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na Brčko“** (str. 271-283). Autor se bavi odgovorima na pitanje „na koji način se u austrougarskoj publicistici imaginira i diskurzivira Bosna i Hercegovina s posebnim osvrtom na sliku Brčkog, koje u ovom kontekstu predstavlja paradigmatičan primjer. Evolucija slike o Brčkom od „legla fanatika“ u vrijeme okupacije 1878. godine do grada koji je postao model „evropeizacije Orijenta“ može se prenijeti na cijelu zemlju i austrougarsku vladavinu nad Bosnom i Hercegovinom“. Autor govori o karakteru austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine i njenom statusu u njoj, ukazujući na određene stereotipe u historiografiji socijalističke epohe. Posebnu pažnju posvjećuje narativima tipa „kolonijalizam i imperijalne naracije“, zatim „fantastičnom leglu fanatika“, sve do onog najrealnijeg o „Brčkom kao paradigmi evropeizacije“.

Na kraju u posebnom dijelu svoga priloga daje „Skicu imperijalne konstelacije: od militantnog „civiliziranja“ ka idealu heterogenosti“. Na kraju autor, između ostaloga, zaključuje da „ideja heterogenosti unutar jedne cjeline (...) direktan je odbljesak kulturnog i identitetskopoličkog samorazumijevanja Habzburške monarhije. (...) Ideja kulturne pluralnosti koja krajem 19. stoljeća postaje osnova za službenu politiku austrougarske vlade, jeste rezultat moderne, jednako kao i nacionalizam, njezin ključni oponent, i zapravo se i razvija upravo kao reakcija na etnički separatizam, nudeći jedan drugi model identifikacije u kojoj se etnička i kulturna drugost ne tretira kao neprijatelj, jer je upravo različitost, a ne vezanost za jednu etničku grupu, podloga političke moći i imperijalnog legitimiteta“.

Uz sve ovo važno je dodati da je knjiga u formatu B-5, pisana latiničnim pismom na bosanskom jeziku, na papiru zavidne kvalitete i u tvrdom povezu. Izdavač knjige je Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“ Brčko distrikt Bosne i Hercegovine u tiražu od 700 primjeraka.